

Türkiye’de 1945-1950 Döneminde İç Politikanın Ekonomi Politikasına Etkisi

Gülnaz GEZER*

Özet

Bu makale Türkiye’de 1945-1950 döneminde, devletçi uygulamaların yerini giderek özel sektöre bırakması hakkındadır. Dünya Ekonomik Bunalımı (1929) Türkiye’nin ekonomi politikalarında bir dönüm noktasını ifade eder. Türkiye 1930-1939 yılları arasında ekonomide korumacı devletçiliği benimsemiş, sanayileşmede ise öncü olmuştur. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’na katılmamakla birlikte savaşın yarattığı olumsuz koşulların dışında kalamamıştır. İktidar Partisi Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) çıkardığı Milli Korunma Kanunu, Toprak Mahsulleri Kanunu, Varlık Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi uygulamaların kırsal kesimler, büyük arazi sahipleri ve tüccar sınıfında yarattığı tedirginlik sert bir muhalefete dönüşmüştür. Türkiye 1945 yılından sonra tek partili yönetimden çoğulcu demokrasiye geçmiştir. Toplumun büyük bir kesiminin desteğini alan Demokrat Parti (DP), CHP’nin kendisini sorgulamasına neden olmuştur. Dış politikada ise artan Sovyet tehdidi karşısında ABD yanlısı politikalar izlenmiş ve ekonomide devletçi uygulamalar yerini özel sektörün ön plana çıktığı liberalizme bırakmıştır. Sanayileşmeden çok, tarımda makineleşme ve karayolları yapımı, Cumhuriyetçilerin ve Demokratların benimsedikleri ortak ekonomi politikası olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Devletçilik, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Cumhuriyet Halk Partisi, 12 Temmuz Beyannamesi

The Effect of Domestic Policy to Economic Policy in Turkey in the Period of 1945 and 1950

Abstract

This article is about statist approach replaced by the liberalism in Turkey between 1945 and 1950, in the aftermath of World War Second. The Great Depression of 1929 constitutes a milestone for Turkish economy policies. The state has adopted “statism” between the years of 1930 and 1939, and pioneered industrialization as well. Although Turkey was not involved in World War Second, she was not able to take out herself from the consequences of this world disaster. National Protection Law, Agricultural Products Law, Property Tax and Provision of Land for Farmers Law, legislated by ruling Republican Party, caused great unrest among big land owners and merchants. Thus they became harsh opponents of Republican Party. In the post-war area, Turkey switched from single-party system to pluralist democracy. Revival of Democrat Party led to question the policies of the Republican Party even in the raw of the organisation itself. In the domain of foreign policy Turkey had to follow pro-USA policies due to the increasing Soviet threat to the international system in the post-war era, and established a liberal economic model with a dynamic private sector. Mechanisation in agriculture and building highways rather than industrialization became the common economic policies adopted by both Republicans and Democrats.

Keywords: Statism, Provision of Land for Farmers Law, Republican People's Party, 12 July Declaration

Giriş

Bu makale, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’de tek parti döneminde hangi şartlarda çoğulcu demokrasiye ve ekonomide liberalleşmeye geçildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. İzmir İktisat Kongresi’nde (1923) liberalleşme kararı alınmış olmasına karşın Lozan Antlaşması’na (1923) ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesi gereği

* Dr., Serbest Araştırmacı, E-mektup: gulnazgezer@gmail.com

Türkiye, 1923-1929 yılları arasında gümrüklerde zgn bir ekonomi politikası izleme imkânı bulamaz. Bunun zerine Dünya Ekonomik Bunalımı (1929) eklenince Ankara yönetimi 1930'lu yıllardan itibaren korumacı ve devletçi tedbirler almak zorunda kalır. Bu çalışmada, 1945-1950 döneminde Türkiye'nin dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecinde siyasi ve ekonomik politikanın bu koşullardan etkilendiği, çoğulcu demokrasiye geçildiği ve ekonomide liberalleşme tercihlerinin ön plana çıktığı yazın, gazete taraması ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tutanakları yardımıyla değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın yukarıda ortaya konan amaçlarına ulaşabilmek için aşağıdaki yol haritası takip edilecektir: İlk olarak İkinci Dünya Savaşı'nın (1939) başlangıcına kadar olan dönemde Türk iktisadının genel bir panoraması çizilecektir. Daha sonra Türkiye'nin savaş dönemi iktisat politikası çözümlenecektir. Bu hususların öncelikli olarak ele alınması hiç kuşkusuz çalışmanın ana gövdesini oluşturan 1945-1950 dönemi iktisat politikalarının anlaşılmasında önemli bir yer tutacaktır. Bir sonraki aşamada ise Türkiye'nin değerlen i ve dış politik saiklerin etkisiyle nasıl bir ekonomik sistem benimsemek zorunda olduğu gözler önüne serilecektir. Bu bağlamda özellikle ekonomi politiğin i ve dış gelişmelerle ne kadar i içe geçmiş olduğu anlaşılacaktır. Özellikle dış politikada İkinci Dünya Savaşı sonrası (1945) dönemde küresel anlamda liberal ekonomilerin ve demokratik anlayışa sahip ülkelerin uluslararası sistemde hâkim duruma geçmesi Türkiye'nin iktisadi hayatında belirleyici bir etken olmuştur.

Tarihsel Arka Plan

Tarıma dayalı bir ekonomisi olan Türkiye'de, Dünya Ekonomik Bunalımı sonrası tarımsal ürünlerin fiyatları düşer.¹ Aynı yılda Lozan gümrük tarifelerinin süresi biter ve Osmanlı Devleti'nden kalan dış borçların geri ödemeleri başlar. Bu yüzden ülkenin döviz talebi artar. Bu durumda Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik yapısına uygun önlemleri yürürlüğe koyar. 1923-1929 döneminde ekonomiye liberal bir anlayış hâkim iken, Dünya Ekonomik Bunalımının etkisiyle 1930'dan itibaren devletçi ekonomi politikası zemin kazanır. Bir başka deyişle, korumacılığa dönük tedbirler alınır. Bir hukuk devleti olmanın gereği olarak 1930-1933 döneminde çıkarılan bir dizi yasa ile devletçiliğin alt yapısı oluşturulur. Devlet öncülüğünde ılımlı bir sanayileşme stratejisi benimsenir.² Demiryolları satın alınır. Ulaştırma ve bankacılık sektöründeki işletmelerin devlet elinde olması, piyasalar ve fiyatlar üzerinde devlet denetiminin sağlanmasına yol açar.³

¹ Buğdayın kilo fiyatı 1927 yılında 12 kuruş iken, 1932 yılında 3 kuruşa düşmesi pek çok tüccarın iflasına yol açar.

² Kamu kurum ve kuruluşları 1930-1933 yılları aralığında çıkarılan řu yasalar ile örgütlenirler: 1930 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, Ticarete Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Kanunu, Merkez Bankası'nın Kurulması Kanunu; 1931'de Türkiye'ye Bazı lkelerden Yapılacak Tahdit ve Takyitler Tatbikine Dair Kanun; 1932'de çay, şeker ve Kahve İthalatının Bir Elden İdaresi Hakkında Kanun; 1933 yılında Sümerbank'ın Kurulması ve dn Para Verme İşleri Kanunu ıkarılır.

Esen, Erol, Die Entwincklung des türkischen Parteiensystems (1946-1971), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rheinischen Friedrich-Wilhelm-Universitaet zu Bonn 1986, s. 47; Pamuk, şevket, Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi (1914-1997), İmaj Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 186; Tokgöz, Erdinç, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1997), İmaj Yayıncılık, Ankara 1997, s. 56-57; Tokgöz, Erdinç, Türkiye İktisat Tarihi Yazıları ve Dört Akademik Kurum Dört Bilim İnsanı, İmaj Yayıncılık, Ankara 2013, s. 38-40; Karpat, Kemal, Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi, (ev.) Elitez, Ceren, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 36.

³ Pamuk, a.g.e., s. 189.

1933 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanır.⁴ Sovyet ve Amerikalı uzmanların raporları dikkate alınır. Sovyet uzmanlar pamuklu kumaş ve iplik sanayi başta olmak üzere, kendir, kimya ve demir sanayisinin kurulmasını önerir. Amerikalı uzmanlar ise pamuk ipliği ve dokuması, madencilik, ilaç, cam eşya, çini, porselen, zeytinyağı, selüloz, kâğıt ve kâğıt hamurunu önerirken demir-çelik sanayinin kurulmasının ileri bir tarihe ertelenmesini önerir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938 yılları arasında başarı ile uygulamaya konularak devletçiliğin temel kurum ve kuruluşlarının tamamlanmasına devam edilir.⁵ Türkiye’de ilk defa devlet tarafından planlanan bir sanayileşme başarıya ulaşır. Temel sanayi malları yerli kaynaklara dayalı olarak üretilecektir. Tarım ve sanayinin birbirini tamamlamasına önem verilir. Mustafa Kemal Atatürk siyasal bağımsızlığın ancak yerli kaynaklara dayanarak sağlanacak bir ekonomik kalkınma ile mümkün olacağı üzerinde durmuştur.⁶ Devlet öncülüğünde başlayan sanayi yatırımları ile 17 tesis işletilmeye başlanır. Sanayi sektörü 1930-1939 döneminde Cumhuriyet tarihinin hiçbir zaman ulaşamayacağı bir düzeye ulaşır. Bu dönem, Türkiye’de Dünya Ekonomik Bunalımı koşullarında ilk sanayileşme dönemi olur. Metalürji, demir-çelik, kimya, kâğıt, inşaat ve çimento sanayi kolları oluşur. Gıda ve tekstil sektöründe ise şeker, un ve dokuma yerli üretimle gerçekleşir.⁷

Türkiye’de Dünya Ekonomik Bunalımı neticesinde izlenen ekonomi politikası İzmir İktisat Kongresi’nde ortaya çıkan liberal fikirlerden ciddi bir kopuşu temsil eder ve bunun sonucunda 1930’lu yıllarda devletçilik hâkim paradigma haline gelir. Devletçilik, 1931 yılında CHP’nin programına girer ve Recep Peker ise bu ilkenin ateşli bir savunucu olur. Devletçilik 1937 yılında ise diğer ilkelerle birlikte Anayasa’ya girer. Devletçilik, CHP’ye ekonomi üzerinde rahat karar alma ve uygulama imkânı verir.⁸

İkinci Sanayi Planı hazırlıkları 1936 yılında başlar, hatta kapsamı daha geniş tutulur, ancak İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesinden dolayı vazgeçilerek, Nisan 1939’da iktisadi bir savunma planı hazırlanır ve sanayi yatırım planları savunma harcamaları için ertelenir. Diğer yandan takriben bir milyon kişi silah altına alınır.⁹

İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de İktisat Politikaları (1939-1945)

İkinci Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında Türkiye’nin ekonomik ve siyasal girişimleri, ülkeyi bu savaşın olumsuz etkilerinden uzak tutmaya yöneliktir. Türkiye savaşın dışında kalmakla beraber, savaşın sıkıntılarını tüm ağırlığı ile hissetmiştir.¹⁰ Çalışan bir milyon kişinin silah altına alınması, tarım ve sanayide üretimi düşürürken, gıda maddelerine olan talebi artırır. Celal Bayar Hükûmeti Ocak 1939’da istifasını açıklar. Ardından Refik Saydam, hükûmeti kurmakla görevlendirilir ve 1939-1942 döneminde başbakan olarak görev yapar. Bu dönemde parti ve hükûmet üyeleri sık sık yer değiştirir.¹¹

⁴ Tezel, Yahya S., Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1994, s.293-294.

⁵ Planı yürütme görevi Sümerbank’a verilir. Enerji ve madencilik sektörünü araştırmak ve işletmeleri denetim altına almak üzere 1935 yılında Etibank, aynı yıl yer altı kaynaklarını araştırmak üzere Maden Tetkik ve Araştırma Enstitüsü kurulur.

⁶ Tokgöz, Türkiye’nin İktisadi Gelişme, a.g.e., s. 62,64; Tokgöz, Türkiye İktisat Tarihi, a.g.e., s. 44-46.

⁷ Boratav, Korkut, Türkiye İktisadi Tarihi (1908-2009), İmge Yayınları, Ankara 2014, s. 71-72, 79-80; Tokgöz, Türkiye’nin İktisadi Gelişme, a.g.e., s. 93.

⁸ Tokgöz, a.g.e., s. 63; Karpat, a.g.e., s. 62.

⁹ Tokgöz, a.g.e., s. 68; Boratav, a.g.e., s. 81.

¹⁰ Atatürk Sonrası Dönemde Türkiye’de İç Politika, www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/III11.pdf, (26.03.2020).

¹¹ Esen, a.g.e., s. 48; Karpat, a.g.e., s. 66.

Toplam talep karşısında toplam arz yetersiz kalınca enflasyon oranının artışı, hkmetin denetiminden çıkar. Hkmet 1939 Programı ile denk bütçe teşkil etmeye çalışır. Demiryolu yapımını geliştirme yoluna gidilir. Bayındırlık işlerinin öneminin artmasından dolayı Nafia (Bayındırlık) ve İktisat Vekleti ayrılarak birbirinden bağımsız bakanlıklar haline getirilir.¹² Sıkı bir denetim politikası uygulanarak, piyasalara müdahale edilir.¹³

CHP hkmetleri ekonomide iki temel politika belirler: Mal kıtlığının doğurduğu sıkıntıları hafifletmek ve bu ortamda bazı kimselerin aşırı kazanç sağlamasının önüne geçmek. Diğer yandan Köy Enstitüleri, Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi, iftiyi Topraklandırma Kanunu uygulamaları, belli bir süre sonunda ya sonlandırılır ya da topluma egemen olan glerin engellemesi ile karşılaşır ve farklı mecralara sürüklenir.¹⁴

7 Nisan 1940 tarihinde Köy Enstitüleri, kırsalın kalkınmasında etkin bir rol oynamak üzere, köy okullarına ğretmen yetiştirmek için açılır.¹⁵ Refik Saydam Hkmeti 1940 yılında kabul edilen “*Milli Korunma Kanunu*”na sınırsız yetkiler verir.¹⁶ Hkmet ve belediyelerin saptadığı fiyatlara uymayanlara ve mal stok edenlere ağır cezalar verilir. Őehirlerin yiyecek ihtiyaı için 1941 yılında Ticaret Ofisi, İaşe Müdürlükleri ve İaşe Heyeti kurulur. Akaryakıt ve madeni yağların ithalat ve dağıtımını kontrol altına almak için Petrol Ofisi hayata geçirilir.¹⁷ Hkmet, ortaya çıkan yetersizlik ve karaborsanın önüne geçmek üzere 1942 yılında önce Ankara, ardından İstanbul’da olmak üzere ekmeği karneye bağlar ve bu uygulama 1946 yılı Eylül’ne kadar yürürlükte kalır.¹⁸ Ekmeğin yanı sıra çay ve Şeker gibi gıda maddelerinde de kıtlık görülür.¹⁹ Tarım ürünlerine düşük fiyatla el konur.²⁰ Milli Koruma Kanunu’nun getirdiği ağır yük ve artan polisiye önlemler huzursuzluğa yol açar. Hkmet dış politikada ülkeyi savaşın dışında tutarken, içeride büyük tüccar ve arazi sahiplerine karşı yürütmüş olduğu mücadelede tatmin edici bir sonuç alamaz.²¹

Refik Saydam’ın Temmuz 1942 yılında vefatıyla, yerine Şükrü Saraçoğlu Hkmeti kurulur ve yapılan uygulamalardan ilki ekonomik savaşı sona erdirmek amacıyla devletin gıda ve tarım ürünleri üzerinde almış olduğu sert tedbiri yumuşatmaya çalışır.²² Enflasyon ve kıtlıklar ile ekonomi çıkmaza girince hkmet gelirleri artırmak için 12 Kasım 1942 tarihinde *Varlık Vergisi*’ni uygulamaya koymuştur ki bu söz konusu dönemde iç politikadaki en önemli gelişmelerden biri olur.²³ Esasında bu uygulama özellikle savaş zenginlerini vergilendirmek için hayata geçirilir. Ancak içeriden ve dışarıdan gelen baskılar karşısında hkmet, ödenmemiş borçların affı ile 1943 yılında Varlık

¹² Arar, İsmail, Hkmet Programları (1920-1965), Burçak Yayınları, İstanbul, 1968, s. 125-126.

¹³ Tokgöz, a.g.e., s. 97; Oktay Yenal, Cumhuriyetin İktisadi Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 90.

¹⁴ Boratav, a.g.e., s. 82.

¹⁵ Binbaşoğlu, Cavit, ağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri Tarihsel Bir ereve, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 1993, s. 18.

¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt: 8, s. 141-158.

¹⁷ Tokgöz, a.g.e., s. 97; Yenal, a.g.e., s. 90.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Yenal, a.g.e., 90; Esen, a.g.e., 48; *Ulus*, 20 Aralık 1941, s.1.; *Akşam*, 12 Ocak 1942, s.1.; *Cumhuriyet*, 4 Ocak 1942, s.1.

¹⁹ *Son Posta*, 17 Ekim 1942, s.1.

²⁰ Karne ile kişi başına 300 gr. ekmek alınırken, daha sonra bu miktar 175 grama iner. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tokgöz, a.g.e., s. 99.

²¹ Karpat, a.g.e., s. 66; Tokgöz, a.g.e., s.99.

²² Arar, a.g.e., s. 128-129.

²³ T.C. Resmi Gazete, 12 Kasım 1942, Sayı: 5255, Kanun No: 4305.

Vergisi’nden vaz geçmek zorunda kalır. Bunun neticesinde CHP’ye karşı bilinçli ve sert bir muhalefet oluşmaya başlar.²⁴

Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükûmetleri uygulamaları ile ekonomide farklı bakış açılarını temsil ederler. Saraçoğlu Hükûmeti, işe politikalarında biraz daha esnek davranmaya çalışır. Üreticinin buğdayının %25’ine el koyup, gerisini tüccara satmasına izin verir. Neticede ürünün Toprak Mahsulleri Ofisi’ne teslim edilmemesi, kentlerin ve ordunun işe sorununu müzminleştirir ve bu durum *Toprak Mahsulleri Vergisi* adı altında, aynı olarak toplanan bir üretim vergisinin konmasına neden olur.²⁵ Böylelikle CHP Hükûmeti nüfusun %80’ini kırsal kesimin oluşturduğu bir ülkede, bu kesimi karşısına almış olur. Ardından da küçük üreticiyi kazanmaya yönelik bir çalışma başlatır. *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*, 1945 yılının Haziran ayında bu şartlarda gündeme gelir.²⁶ Bu kanun geniş arazilerin az topraklı köylüye dağıtılmasını öngörür. Böylelikle CHP’nin büyük arazi sahipleri, tüccarlar ve çiftçiler ile ilişkileri savaş yıllarında kopar.²⁷

Savaş Sonrası Değişen Ekonomik Model (1945-1950)

Türkiye 1939 yılında Fransa ve İngiltere ile Karşılıklı Yardım Anlaşması’nı imzalar. Türk Hükümeti 1939-1945 döneminde savaşın dışında kalmayı başarır, ancak içeride ekonomik alanda bir takım sorunlarla karşılaşır. Diğer taraftan 1930 öncesi ve 1945 sonrası dönem ile kıyaslanırsa, 1939-1945 yılları arasında yabancı sermayenin ekonomideki yeri azalmıştır. Dünya Ekonomik Bunalımı ve İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı küresel sorunlara CHP hükümetleri yerli imkânlarla cevap vermeye çalışır.²⁸

Çok Partili Parlamenter Rejime Geçiş

İkinci Dünya Savaşı’nın sonuçları, yeni siyasi ve ekonomik yapılanmayı getirir. Dolayısıyla Türkiye, savaş sırasındaki yalnızlığını sona erdirebilmek için, hiç vakit kaybetmeden iç ve dış politikada atılımlara girer. İlk olarak Birleşmiş Milletler Örgütü’nün kurucu üyeleri arasında yer alabilmek için 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya’ya savaş ilân eder. Böylelikle Türkiye bir taraftan, İkinci Dünya Savaşı’nın galipleri ve galiplerin yanında yer alan 51 ülkenin katılımı ile Nisan-Haziran 1945’te San Fransisko’da düzenlenen kuruluş toplantılarına katılabilir, diğer taraftan ABD ile iyi ilişkiler geliştirmeye gayret eder. Bu süreçte Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 19 Mayıs 1945 tarihinde yaptığı konuşmasında rejimin liberalleşeceğine dair söz verir. Bu konuşma, Türkiye’de muhalefet partilerinin kurulma sürecini hızlandırır.²⁹ San Fransisko’daki toplantıda Türk temsilciler en kısa zamanda çoğulcu demokrasiye geçileceğini duyurur. Bu durum, savaş sonrasında iç politikada çoğulcu demokrasiye geçişte etkili olan nedenlerin başında gelecektir. Bu şartlar altında CHP iktidarda kalabilmek için yerli ve yabancı sermayeye ilk

²⁴ Tokgöz, a.g.e., s. 100-101; Yenal, a.g.e., s. 92.

²⁵ T.C. Resmî Gazete, 7 Haziran 1943, Sayı: 5423; TBMM Zabıt Ceridesi, 4 Haziran 1943, Devre: 7, Cilt:3, İçtima:1.

²⁶ TC Resmî Gazete, 15 Haziran 1945, Sayı: 6032, Kanun No: 4753.

²⁷ Esen, a.g.e., s. 54-56; Pamuk, a.g.e., s. 200-201.

²⁸ Tezel, a.g.e., s. 200-203, 221, 474.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Yerasimos, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye-3, I. Dünya Savaşı’ndan 1971’e*, Belge Yayınları, İstanbul 1976, 1345; Temuçin F. Ertan, “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Dünya ve Türkiye”, *80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti ve Demokrasi 10-11 Kasım 2003*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2004, s. 74.

tavizini verir.³⁰ Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'ye yaklaşmasında, Türk-Sovyet ilişkilerinde yaşanan gerilimler de önemli bir rol oynar. SSCB, 1946 yılında Ankara'ya iki nota vererek, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde değişiklik ile Giresun, Gümüşhane, Bayburt, Erzurum ve Kars'ı içine alan bölgeden toprak talep eder. Bu koşullarda ABD desteğini sağlamaya yönelik yeni bir dış politika izlenir ki bu durumun Türkiye'nin ekonomik, sosyal, siyasi tarihi üzerinde büyük etkileri olur. Sovyet baskısına ilave olarak, hkmetin savaş sonrası uygulamaya çalıştığı ekonomik gelişme programı büyük bir dış finansman gerektirdiğinden, ABD'ye büyük mit bağlanmaktadır. Böylece ABD'nin Import-Export Bankası'ndan 1945 yılında 500 milyon dolarlık kredi istenmiştir ki bu Truman Doktrini ve Marshall yardımının öncesine rastlar. Türk-Sovyet anlaşmazlığının belirginleştiği dönemde Cumhurbaşkanı İnönü, ABD temsilcilerine askerî yardıma gerek olmadığını ama sanayi ve alt yapı yardımları için 500 milyon dolarlık krediye ihtiyaç duyulduğunu söyler.³¹

İkinci Dünya Savaşı'nın özel koşullarında CHP hkmetlerinin izlediği politikalar, 1945-1950 döneminde kendisine karşı muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Bu durum hkmetlerin hem iç hem de dış politikalarına yansımıştır. Yani iç ve dış nedenlerin, iç içe geçtiği söylenebilir.³²

CHP'nin, İkinci Dünya Savaşı'nın koşullarından kaynaklanan Milli Korunma Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Varlık Vergisi gibi ekonomi politikalarındaki uygulamaları, kendisine karşı bir toplumsal muhalefetin oluşmasına yol açar. İşte bu muhalefet baskısı Türkiye'nin savaş sonrasında çoğulcu demokrasiye geçişine neden olan iç dinamiklerin başında gelir.³³ Muhalefetin oluşmasının ve ardından gelen iktidar değişikliğinin somut adımları, Haziran 1945'te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri sırasında atılır. Özel orman ve büyük arazilerin bir kısmı kamulaştırılarak küçük çiftçilere verilecektir. Görüşmeler sırasında Adnan Menderes, Emin Sazak, Fevzi L. Karaosmanoğlu, Cavit Oral gibi büyük toprak sahibi milletvekilleri önergeye karşı çıkarlar. Ardından 12 Haziran 1945 tarihindeki bütçe görüşmeleri sırasında Celâl Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan "Dörtlü Takrir" denilen önergeyi verir. Bu girişim olumlu sonuçlanmayınca istifa ederler.³⁴ Ardından yoksul halk kitleleri ve savaş zenginlerinden aldıkları destek ile 7 Ocak 1946 tarihinde *Demokrat Parti*'yi kurarlar. CHP'nin ekonomi politikasına yönelik bu karşı çıkış, siyasi bir harekete dönüşür.³⁵ Siyasal açıdan 1946 yılında çok partili parlamenter rejime geçilir ki bu durum mevcut yazında "Kansız" ya da "Beyaz İhtilal" olarak tanımlanır.³⁶ Demokrat Parti'den önce 5 Eylül 1945 tarihinde Milli Kalkınma Partisi kurulur. DP, her türlü yoksulluğun, kıtlığın nedenini devletçiliğe bağladığı için, ekonomi programında devletçiliğe yer vermez. DP'nin savunduğu ekonomide liberalizm, yerli ve

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., Ertan, a.g.m., s. 82-83; Yerasimos, a.g.e., s. 1345; Sancaktar, Caner, "Türkiye'de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç ve Dış Dinamikleri", Bilge Strateji, Cilt 4, No 7, 2012, s. 31-64. s.41-42.

³¹ Ertan, a.g.m., s. 82-83; Yerasimos, a.g.e., s. 1345; Sancaktar, a.g.m.,s. 2012, 41-42; *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1946.

³² Esen, a.g.e., s. 54.

³³ Atatürk sonrası Türkiye'de İç Politika...; Tezel, a.g.e., s. 222.

³⁴ *Ulus*, 2 Eylül 1945, s.1.

³⁵ Baytal, Yaşar, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları", Atatürk Yolu Dergisi, No 40, 2007, s. 549.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz., Unat, Kadri, "Cumhuriyet Halk Partisi'nde Nev'i Şahsına Münhasır Muhalif Bir Grup: Otuzbeşler", Atatürk Yolu Dergisi, No 48, 2011, s.845; Ertan, a.g.m., s. 85; Karpat, a.g.e., s. 66; Uzun, Hakan "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 12, No 25, 2012, s.103.

yabancı sermaye ile daha yakın ilişkiler kurmayı gerektirir. İşte bu ortamda CHP’nin yabancı sermaye karşıtı politikaları şekillenir. Böylece Türkiye’de muhalefet yavaş yavaş ABD’nin etki alanına girmeye başlar.³⁷

CHP, DP’nin ülke içinde yeterince örgütlenmesini önlemek için genel seçimleri bir yıl öne çeker, ekonomik ve sosyal alanda kişi hak ve özgürlüklerini artırıcı tedbirler alır.³⁸ Seçimin açık oy, kapalı sayım ilkesi ile yapılmasına karar verilir. DP 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan seçimlerde 465 milletvekilliğinin 62’sini alarak meclise girmeyi başarır. Bu parti 1946-1950 arasında güçlü bir muhalefet örneği sergiler.³⁹ İnönü seçimlerden sonra istifa eden Saraçoğlu yerine, hükûmeti kurma görevini Ağustos 1946’da sertlik yanlısı Recep Peker’e verir.⁴⁰ Peker Hükûmeti dünyada oluşan yeni siyasal, ekonomik ve askerî dengeleri dikkate alarak ülkenin dış ekonomik ilişkilerinde ve sanayileşme hedeflerinde yeni düzenlemeler yapar. 14 Ağustos 1946 tarihindeki yeni hükûmet programında şunlar dile getirilir: Savaş şartlarının gerektirdiği sınırlamalar kaldırılacak, döviz imkânlarımızın yettiği kadar ithalat kolaylaştırılacak, ekonomik kalkınmada özel teşebbüs ve yabancı sermayeden yararlanılacak, özel teşebbüsün emniyetle gelişmesine ve çalışmasına yardım edilecek, devlet işletmeleri özel teşebbüsün yapabileceği alanlardan uzaklaştırılacak ve buna aykırı durumlar giderilecektir. Uygulanamayacak olsa da 1946 yılında kabul edilen *Üçüncü Beş Yıllık Plan*’nda 750 milyon dolarlık yatırımın 367 milyon dolarlık kısmının yabancı sermaye vasıtasıyla yapılması öngörülür. Bütçede denklik esas tutulmakla beraber iç ve dış borçlanmaya gidilir.⁴¹

Türk Lirasının Devalüasyonu

Cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonu 7 Eylül 1946 tarihinde yapılır ve Türk parasının değeri düşürülür. Devalüasyon kararlarını Peker Hükûmeti açıklar. 1946 devalüasyonu, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası Ticaret Antlaşması temelinde yaklaşılması gereken siyasi ve ekonomik bir olaydır. Basında, devletin ihtiyacı olan bir sonucun birkaç ay içinde elde edilebileceği üzerinde durulur.⁴² Devalüasyon kararlarından sonra Türkiye IMF’ye dâhil olurken, parasının değerini yeniden saptamak zorunda kalır. Uygulama, CHP’nin müttefik ülkeler ile ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirme amacı doğrultusunda aldığı ilk tedbir olur. Bu girişim uluslararası ticaret sistemine sağlam ve istikrarlı bir para ile katılımı dolayısıyla, Türkiye ticaretinin gelişmesini torpillerken, Birleşmiş Milletler Örgütü’ne de itibarı yüksek bir para ile girilmesini sağlamıştır.⁴³ Hükûmet, liberalleşme adına içeride özel sektör, dışarıda ise yabancı sermaye aracılığı ile benimsemiş olduğu devletçi ilkelerden uzaklaşır. Oysa savaş sırasında Türkiye hem Almanya’ya hem de müttefiklere yüksek fiyatlardan mal ihraç eder. Savaş sonrasında ise söz konusu ülkelerin yüksek fiyatlardan mal satın almalarına gerek kalmaz.⁴⁴

CHP, TL’nin kur değerini 1 Dolar karşında 1,31 TL yerine 2,8 TL olarak belirleyerek IMF’ye giriş işlemlerini iletir ve Dünya Bankası’na bu kur üzerinden üye

³⁷ Tokgöz, a.g.e., s. 105-106; Tezel, a.g.e., s. 221-222, 265.

³⁸ Tokgöz, aynı yer; Boratav, a.g.e., s. 94.

³⁹ Uzun, a.g.m., s. 10.

⁴⁰ Unat, a.g.m., s. 846.

⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Arar, a.g.e., s.172-173, 187; Yerasimos, a.g.e., s. 1347; Kanca, Osman, “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, No 19, 2012, s. 49.

⁴² *Vatan*, 7 Eylül 1946, s. 1.

⁴³ *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1946 s. 1.

⁴⁴ Yerasimos, a.g.e., s.1346-1347.

olur. Böylece Türkiye “*yeni dünya düzeni*” içinde yer alma kararlılığını göstermiş olur ve IMF ile Dünya Bankası yönelimli politikalar tercih eder. Ardından bazı gıda maddelerinin fiyatlarına zam gelir. Bu gelişmeler DP için yeni fırsatlar yaratır.⁴⁵ Peker, bu konu ile ilgili olarak bir gazeteye verdiği demeçte, yeni dünya düzenine uyum sağlamaya alışmasaydığ, sistemin dışında kalacaktık, diyecektir.⁴⁶

Recep Peker 9 Eylül 1947 tarihinde istifa eder. İnönü tarafından yerine, daha ılımlı olan Hasan Saka görevlendirilir. Böylece Birinci Hasan Saka Hkmeti 13 Ekim 1947’de yeni hkmet programını açıklar. Programda, bayındırlık işleri, madenler, ağır ve askerî sanayinin devletin güdümünde olması, bunların dışında kalan ekonomik işlerin özel teşebbüsler eliyle kurulması ve devletin bunları teşvik etmesi ve gereken yardımı yapması ilkeleri yer alır. Devletçilik kapsamında bundan sonra özel sektör eliyle gerçekleştirilemeyecek, çekici ve krlı olmayan projeler yer alacaktır.⁴⁷ Devalüasyondan dolayı hkmet, Sümerbank ve Etibank tarafından uygulan plana denek ayırmayı durdurur. İe dönük bir sanayileşmeden çok tarıma, madencilige, alt yapı ve inşaat sektörüne ağırlık veren bir kalkınma anlayışı gündeme gelir. Politikasını demokrasi ve liberal ekonomi düzeni üzerine kuran DP ise, 7 Ocak 1947 tarihinde ilk kongresini düzenler.⁴⁸ Burada dünya ekonomisi ile uyumlu olma ve bütünleşme adına liberalleşme tedbirleri alınır. Dolayısıyla zel teşebbüsün rolü artar. Korumacı devletçilik ilkesi arka planda kalır. Tarım, ulaştırma ve enerji sektörüne verilen öncelik artar. Dış ticaret üzerindeki devlet kontrolü yumuşatılır.⁴⁹

Komünizm ile Mücadele

Türkiye’de sol akımlar, 1939-1945 döneminde yani savaş yıllarında gelişir. CHP, muhalif dergi, sendika ve gazetelere karşı sert bir tavır takınır. Siyasal ve sosyal ortamı kontrol altına alamaya çalışır. Kendisine karşı oluşan muhalefeti, hem devlete hem de ulusa karşı oluşan bir muhalefet gibi algılar ve sert önlemler alır.⁵⁰ İç politikada komünizm ile mücadele hız kazanır.⁵¹

İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa lkeleri ve ABD kapitalist Batı bloğunu oluştururlar. ABD’nin yanında yer almak için hem komünizm ile mücadele edilir, hem de çoğulcu demokrasi benimsenir. 1946’nın sonlarında üniversitelerdeki sol akımların önlenmesi kararı alınır. Diğer taraftan solcuların dış politikaya önem vermeye başlamaları ve Sovyet yanlısı bir tutum izlemeleri bu önlemlerin alınmasında etkili olur. 16 Aralık 1946 tarihinde Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kapatılır. Solcu sendika ile dernekler siyasetin dışına itilir. Dergi ve gazeteler dış politikadaki gelişmelere bağlı olarak takip edilir, cezalar verilir ve sol eğilimli dergilerin kapısına kilit vurulur. Diğer yandan okul dışında din eğitimine izin verildiği gibi ilkokullara isteğe bağlı din dersi konur.⁵²

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz., Ekzen, Nazif, Türkiye Kısa İktisat Tarihi 1946’dan 2008’e, Odtü Yayınları, Ankara, 2009, s. 2, 9; Yenal, a.g.e., s. 93; avdar, a.g.m., s. 2066.

⁴⁶ *Tasvir*, 11 Eylül 1946 s. 1.

⁴⁷ Arar, a.g.e., s. 194-196; Yerasimos, a.g.e., s. 1348.

⁴⁸ Unat, a.g.e. s. 848.

⁴⁹ Boratav, a.g.e., s. 98; Sancaktar, a.g.m., s. 52.

⁵⁰ Sancaktar, a.g.m., s. 59-60.

⁵¹ Karpat, a.g.e., s. 80.

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz., Karpat, a.g.e., s. 81; Diņer, Hasan, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Bir Dergi: Yurt ve Dünya”, Atatürk Yolu Dergisi, No 42, 2008, s.195, 226; Sancaktar, a.g.m., s. 51, 52.

1947 CHP Kurultayı

CHP ile muhalefet arasında artan gerilimi azaltmak üzere Cumhurbaşkanı İnönü, 12 Temmuz 1947 tarihinde “*12 Temmuz Beyannamesi*” adlı belgeyi yayımlayarak, parti ve muhalefete eşit mesafede duracağını ve aralarında uzlaşma sağlayacağını belirtir. Beyanname, demokrasiye geçiş için bir kırılma noktası olur. CHP ve DP’den aşırılar ayrılır. Dünyada ve Türkiye’de oluşan yeni düzen karşısında CHP hükûmetleri politikalarında değişikliğe gitmek zorunda kalır. CHP’nin Kasım 1947’de yapılan kurultayında bu yönde kararlar alınır. Hatta CHP’nin değişim çabası bir yıl önce 10 Mayıs 1946 tarihinde yapılan Olağanüstü Kurultay’a yansır. Hem partinin hem de Türkiye’nin demokratik sisteminin gelişmesi için, önemli kararlar alınır. Parti-Devlet özdeşliğine son verilerek, devlet başkanlığı ile parti başkanlığı birbirinden ayrılır. Valilerin aynı zamanda il başkanı olması uygulamasına son verilir ve partiye üye olma yaşı 22’den 18’e indirilir.⁵³ CHP hükûmetleri dünyada ve Türkiye’de oluşan siyasi konjonktür karşısında iktidarlarını sürdürebilmek için politikalarında değişikliğe gitmek zorunda kalırlar. Weston Tornburg başkanlığındaki heyetin çalışmalarının ardından ve hükûmetin kredi talebinin Paris’te geri çevrilmesinden sonra kurultayda devlet sektörünün iktisadi etkinliğinin sınırlandırılmasına karar verilir.⁵⁴ CHP, 1947 Kurultayı’nda alınan kararlar vasıtasıyla diğer partilere benzemeye çalışır ya da farklılıkları ortadan kaldırır. 1947 Kurultayı’nın en belirgin özelliği, altı ilkededen bazılarının yeniden yorumlanmasıdır. Kurultay’da devletçilik ilkesi özel sektör yararına yorumlanır, devletin ağır sanayide önemli bir rol oynaması ve dış ticaret üzerinde devlet kontrolünün azalması üzerinde durulur.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun *17.maddesinin* kaldırılmasına karar verilir. “Bu maddeye göre, başkalarının arazilerini işletmekte olan ortakçı, yarıcı ya da tarım işçilerine, üzerinde çalışmakta oldukları arazi kamulaştırılarak dağıtılacaktır. Arazi sahiplerine veya köylülere aile başına verilecek arazinin üç katı kadarını istediği yerden seçme hakkı tanıyordu. Böylece arazilerini ortakçı, yarıcı, maraba adlarıyla anılan topraksız ya da az topraklı köylülere işlettiren, toprak ağalarının arazilerinin 90 dönümden fazlasının kamulaştırılmasına yasal olanak sağlanmış oluyordu.”⁵⁵ Hatta 1948 yılında İnönü, geniş arazilerin dağıtılmasına muhalefet edenlerin başını çeken Adana milletvekili Cavit Oral’ı, Tarım Bakanı yaparak, büyük arazilerin kamulaştırılmasına yönelik uygulamadan vazgeçtiğini somut olarak göstermiş olur.⁵⁶

Böylece DP’nin kamu kuruluşlarını özelleştirme düşüncesi dışında, CHP ile DP’nin ekonomik anlayışları arasında önemli bir fark kalmaz. En sert tartışmalar Laiklik ilkesi ile ilgili konularda yaşanır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından laiklik ilkesine aykırı olduğu halde, din adamı yetiştirmek üzere İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinin açılması gündeme getirilir. İlkokullara din dersi konması önerilir. Kurultay sonrasında CHP yıllardır izlediği geleneksel politikasının dışına çıkar ve ardından bir yıl sonra alınan kararlar uygulanmaya başlanır.

Truman Doktrini ve Marshall Planı

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD, yeni dünya düzeninin önemli aktörlerinden birisi haline gelir. Washington, İkinci Dünya Savaşı’nda Avrupa’ya yaptığı askerî yığınağın tekrar ülkesine taşınması masraflı olacağından, bu malzemeleri kredi ile Avrupa ülkelerine satmayı düşünür. Diğer taraftan ABD savaş sonrası yoksullaşan kıtada

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz., Unat, a.g.m., s. 851,861-862; Uzun, a.g.m., s. 124-135; Sancaktar, a.g.m., s. 5.

⁵⁴ Tezel, a.g.e., s. 268.

⁵⁵ Aynı yerde, s. 384.

⁵⁶ Aynı yerde, s.387.

komünizmin yayılma endişesinden dolayı Avrupa ekonomilerini ayağa kaldırmak için 5 Haziran 1947 tarihinde Avrupa Kalkınma Programı (European Recovery Program) adlı bir mali yardım başlatır ki bu program daha sonraları “Marshall Yardımları” olarak anılır.⁵⁷ Bunun karşılığında savaşta tahrip edilen Avrupa sanayilerinin yeniden kurulması için gereken hammaddeyi Türkiye temin edecektir. Ayrıca Sovyetler Birliği’nin siyasi ve ekonomik güç olduğu bir bölgede Türkiye, ABD’nin ekonomik ve askerî yardımda bulunacağı ülkeler arasında yer alır.⁵⁸ ABD, Başkan Franklin Roosevelt Türkiye’ye karşı soğuk davranırken, Başkan Harry Truman yönetimi ise, Truman Doktrini olarak benimsenen ilkeler doğrultusunda Türkiye ve Yunanistan ayrı bir önem verir ve söz konusu iki ülke sonradan bu yardımlar kapsamına dâhil edilir. Ardından Haziran 1947’de Dışişleri Bakanı General George Marshall’ın Avrupa’nın yeniden canlandırılmasına ilişkin planı ile Truman Doktrini hayata geçirilir. ABD’den Marshall yardımları kapsamında 1947-1952 yılları arasında askerî yardım ve kredi sağlanır. Bu gelişme ile Türk dış ticaretinde ABD önemli bir ortak haline gelir ve 1950’li yıllarda bu ağırlık kendini enikonu hissettirir. Recep Peker’den sonra iktidara getirilen Hasan Saka Hükûmeti Marshall Planı’ndan yararlanarak karayolları yapımı ve tarımda makineleşmeyi içeren bir çalışma başlatır ve böylece sanayileşme alanına verilen önem azalır. ABD’nin Türkiye’ye tahsis ettiği krediler, bu ülkenin uygun göreceği alanlarda kullanılacak ve piyasaya egemen olacaktır. Hemen ardından yine Temmuz 1947’de aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 16 ülke Avrupa İktisadi İşbirliği Konseyi’ne başvurur. Türkiye Konsey’e devletçiliğe ve sanayileşmeye dayalı bir kalkınma programı sunar ve 615 milyon dolarlık bir kredi ister. Ancak program, büyük ölçekli bir sanayi programı kurmayı hedeflediğinden geri çevrilir.⁵⁹ Bunun üzerine CHP 1947’de yapılan kurultayda devletin ekonomideki etkinliğinin sınırlandırılmasını kabul edecektir.⁶⁰ Ardından Türkiye’ye başkanlığını Thornburg’un yaptığı başka bir Amerikan Heyeti gelir. Thornburg, 1949 ve 1950 yıllarında yayımladığı iki raporunda aşağıdaki hususları dile getirir: Türkiye’de ağır sanayinin kurulması gerekli değildir ve ağır sanayinin ihya edilmesi Amerikan kapitalistlerinin menfaatleriyle uyumlu değildir. Bu yüzden Karabük Demir Çelik Fabrikası’nın kapısına kilit vurulmalıdır. Ayrıca Türkiye uçak, makine ve motor projelerini iptal etmeli ve bu tür yatırımlara yönelmemelidir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı mucibince yapılan yatırımlar tasfiye edilmelidir. Demiryolu yerine karayolu yapılmalı ve tarım alanındaki kalkınmaya öncelik verilmelidir. Son olarak devlet sanayileşmede öncü rol oynamamalı daha çok özel sektör desteklenmelidir.⁶¹

1947 Kurultayı Sonrası Gelişmeler

İkinci Hasan Saka Hükûmeti 18 Haziran 1948’de yeni hükûmet programını yayımlar: Buna göre tasarruf etmenin sunacağı imkânlar ne olursa olsun, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi için bir an önce dış kredi sağlanmalıdır. İlk olarak ziraat ve diğer alanlarda ekonomik kalkınma sağlanacaktır.⁶²

⁵⁷ Apak, Sudi ve Türk, Fahri Marshall Planı Almanya ve Türkiye Karşılaştırması, (Der.) Dileyici Dilek, Özkıvrak, Özlem ve Apak, Sudi, Parasal İktisat Bankacılık ve Finans, Yönetim ve Ekonomi Bilimleri Konferansı, 11-12 Eylül 2008 İzmir, s.181-192.

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yerasimos, a.g.e., s. 1351; Tezel, a.g.e., s. 225; Ekzen, a.g.e., s. 11,13; Ertan, a.g.m., s. 77,84.

⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Tokgöz, a.g.e., s. 108-109; Ertan, a.g.m., s. 77; Tezel, a.g.e., s. 226, 265-266, 323-329.

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., Ekzen, a.g.e., s. 24; Tezel, a.g.e., s. 265.

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Yerasimos, a.g.e., s. 1351-1355; Tezel, a.g.e., s. 470; Ekzen, a.g.e., s. 26-27.

⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz., Arar, a.g.e., s. 201; Tezel, a.g.e., s. 223; Yerasimos, a.g.e., s. 1348-1349.

İstanbul’da 1948 yılında toplanan *Türkiye İktisat Kongresi*’nde; yerli sermayenin yeterince güçlendiği, devletçiliğin artık işlevini yitirdiği, Türkiye’nin devletçilik yaklaşımını sürdürmesinin ekonomik çıkarlarını zedeleyeceği üzerinde durulur. Böylece İstanbul Tüccarlar Derneği ile CHP ve DP’nin ekonomik planları arasında paralellik görülür.⁶³ CHP Hükûmeti 1948 yılında karayolları ve tarımda makineleşmeyi ön gören bir ekonomi programı hazırlayarak ABD’den yardım talep eder. Diğer yandan 1948 yılında imam-hatip kursları açılır, hacca gitmek isteyenlere ilk kez döviz tahsis edilir. Fevzi Çakmak önderliğinde bir grup ise DP’den ayrılarak 20 Temmuz 1948 tarihinde Millet Partisi’ni kurar.⁶⁴

İleriki günlerde sosyal ve ekonomik istikrarsızlığın önüne geçilemeyince CHP içinde oluşan muhalefet üzerine 16 Ocak 1949 tarihinde Şemsettin Günaltay Hükûmeti kurulur. 24 Ocak 1949 tarihinde yayımlanan *yeni hükûmet programında* başlıca aşağıdaki hususlar dile getirilir: Din öğretiminin ihtiyari olması esasına sadık kalınarak, vatandaşların çocuklarına din bilgisi verme haklarını kullanmaları için gereken imkânları hazırlama; özel sermayeyi ekonomik yatırımlara teşvik etme ve bunun için uygun ortamı hazırlama ilkeleri benimsenir.⁶⁵ Neticede 1949 yılında ilkokullara din dersi konur. CHP, aynı yıl Dünya Bankası yöneticileri tarafından sadece özel sanayi kuruluşlarının kredi gereksinimlerini karşılamak amacıyla yeni bir bankanın kurulmasını kabul eder. 1950 seçimlerinden önce çıkarılan bir kanunla Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kurulur. Ancak bu banka hükûmetten bağımsız bir yönetimle çalışacaktır. Bu banka özel sanayi işletmelerine ABD Hükûmeti, Marshall Planı Özel Giriş Fonu ve Dünya Bankası’ndan sağlanan kredileri dağıtacaktır. Devlet kâr garantisi tanır ve ortak olur.⁶⁶ 4 Mart 1950 tarihinde çıkan bir yasa mucibince Türk büyüklerine ait olan ve büyük sanat değeri taşıyan türbelerin Milli Eğitim Bakanlığınca halka açılacağı belirtilir. CHP’yi böyle bir değişime iten temel neden, muhalefet karşısında güçlenme ve 1950 seçimlerini kazanma isteğidir. Bu yüzden DP ile arasındaki farkları azaltmaya çalışmaktadır. CHP ve muhalefetteki DP, aralarındaki farklılıklara rağmen Sovyet yayılmacılığı karşısında “Batı” yanlısı bir siyaseti tercih eder. CHP’nin 1950 seçim bildirgesinde öne sürdüğü ilkeler, daha önce savundukları ile ters düşecek niteliktedir. Yabancı sermayeye kapılar açık tutulacak, özel girişimciler devlet teşekküllerinin yararlandığı kredilerden faydalanacak ve kamu girişimcileri ile eşit haklara sahip olacak, özel girişim ülkenin ekonomik kalkınmasında daha fazla yer alacaktır. Bu şartlar altında devletçilik, özel sektöre yardım etmeye yönelik bir ilke olarak yorumlanır.⁶⁷ Ancak CHP’nin uzun süren iktidarının yarattığı bıkkınlık ve yorgunluk, İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı koşullar ile birleşince bu partinin tekrar seçilme şansı azalır.

16 Ekim 1949 tarihinde yeni seçim kanunu çıkarılır. Genel seçimlerin 14 Mayıs 1950 tarihinde söz konusu bu kanuna göre Cumhuriyet tarihinde ilk kez gizli oy ve açık tasnif ilkesi ile yapılması kararlaştırılır. Bu seçimleri, oyların %53’ünü alan DP kazanır ve 1960 yılına kadar iktidarda kalır. Bundan sonraki dönemlerde SSCB tehdidi karşısında, devletin ekonomik işlevlerinin sınırlandırılması konusunda CHP ve DP’nin hemfikir oldukları görülmektedir. Böylece Türkiye 1948-1950 döneminde sanayileşme hedeflerinden vazgeçer. Toplam yatırımların %59,7’si tarım sektörüne ayrılır.⁶⁸ Netice

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz., Boratav, a.g.e., s. 98-99; Yerasimos, a.g.e., s. 1348-1349; Tezel, a.g.e., s. 269.

⁶⁴ Sancaktar, a.g.m., s. 56.

⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz., Arar, a.g.e., s. 205, 207; Yerasimos, a.g.e., s. 1349.

⁶⁶ Tezel, a.g.e., s. 333.

⁶⁷ Uzun, a.g.m., s. 126-132.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Boratav, a.g.e., s. 98; Ekzen, a.g.e., s. 23.

itibarıyla Atatürk döneminde büyük bir heyecanla başlatılan sanayileşme hamlesi akim kalır ve Türkiye bu durumun olumsuz yansımaları nedeniyle günümüze kadar sanayileşmesini gerçekleştiremez ve büyük ölçüde dışarıya bağımlı kalır.

Sonuç

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmayı başarır, ancak i ve dış politika tercihleri savaştan ve savaş sonrasında ortaya çıkan konjonktürden büyük ölçüde etkilenir. CHP hkmetleri İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı, küresel sorunlarla kendi yerli imkânları ile gelmeye çalışırlar. Savaş sonrasında CHP, 1945-1950 döneminde yeni dünya düzeninde yer edinmek için iç politikada tek parti yönetiminden çoğulcu bir siyasal sisteme geçer. Türkiye, Rusların toprak talepleri ile ete kemiğe bürünen SSCB tehdidi karşısında, ABD yanlısı politikalar izlemeye başlar ve bunun sonucunda ülkede yapılan yatırımlar sanayi alanından ziyade tarımda makineleşmeye ve karayolları yapımına kaydırılır. Söz konusu dönemde gerek muhalefet (DP), gerekse iktidar (CHP) ekonomide özel sektörü ve yabancı sermayeyi önceleyen politikalar izlemeye başlar. Bunların sonucunda Türkiye'nin 1930'lu yıllarda uygulamaya başladığı korumacı devletçilik, savaş döneminde kesintiye uğramış, savaş sonrasında ise gerileyerek yerini dışa bağımlı bir ekonomi politiğe bırakmıştır.

CHP'nin devletçilikten liberalizme doğru değişen tutumunun kökeninde, savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeni ve Türkiye'nin bu düzen içinde konumlanma isteği önemli bir rol oynar. Türkiye 1945 sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılda yaşadıklarına benzer bir Őekilde, savaşta tahrip olan Avrupa lkelerinin sanayileri ayağa kalkarken bu ülkelerin ihtiyaç duyduğu hammadde ve tahıl ihracatçısı olacaktır. Türkiye bu anlayışla bir yandan ülkesine yabancı sermayeyi çekmeye çalışırken, diğer yandan da özel sermayeyi teşvik eder. Ancak zel sektör gene de büyük yatırımlara girişmek istemediği için devlet kamu yatırımlarında nc rol oynamaya devam eder.

KAYNAKÇA

- Akşam, 12 Ocak 1942, s.1.
- Apak, Sudi, Türk Fahri Marshall Planı Almanya ve Türkiye Karşılaştırması, (Der.) Dileyici Dilek, Özkıvrak, Özlem ve Apak Sudi, Parasal İktisat Bankacılık ve Finans, Yönetim ve Ekonomi Bilimleri Konferansı, 11-12 Eylül 2008 İzmir, s.181-192.
- Arar, İsmail, Hükümet Programları (1920-1965), Burçak Yayınları, İstanbul, 1968, s. 125-126.
- Atatürk Sonrası Dönemde Türkiye’de İç Politika, www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/III11.pdf, (26.03.2020).
- Baytal, Yaşar, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları” , Atatürk Yolu Dergisi, No 40, 2007, s. 549.
- Binbaşıoğlu, Cavit, Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri Tarihsel Bir Çerçeve, Dikili Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 1993, s. 18.
- Boratav, Korkut, Türkiye İktisadi Tarihi (1908-2009), İmge Yayınları, Ankara 2014, s. 71-72, 79-80;
- Cumhuriyet, 4 Ocak 1942, s.1.
- Cumhuriyet, 5 Nisan 1946, s.1.
- Cumhuriyet, 8 Eylül 1946 s. 1.
- Diñer, Hasan, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Bir Dergi: Yurt ve Dünya”, Atatürk Yolu Dergisi, No 42, 2008, s.195, 226; Sancaktar, a.g.m., s. 51, 52.
- Ekzen, Nazif, Türkiye Kısa İktisat Tarihi 1946’dan 2008’e, Odtü Yayınları, Ankara 2009, s. 2-9.
- Ertan, Temuçin F., “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Dünya ve Türkiye”, 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti ve Demokrasi 10-11 Kasım 2003, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2004, s. 74.
- Esen, Erol, Die Entwincklung des türkischen Parteiensystems (1946-1971), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rheinischen Friedrich-Wilhelm-Universitaet zu Bonn 1986, s. 47;
- Kanca, Osman, “1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, No 19, 2012, s. 49.
- Karpat, Kemal, Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi, (Çev.) Elitez, Ceren, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 36.
- Pamuk, Şevket, Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 186.
- Sancaktar, Caner, “Türkiye’de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç ve Dış Dinamikleri”, Bilge Strateji, Cilt 4, No 7, 2012, s. 31-64.
- Son Posta, 17 Ekim 1942 s.1.
- T.C. Resmi Gazete, 12 Kasım 1942, Sayı: 5255, Kanun No: 4305.
- T.C. Resmi Gazete, 7 Haziran 1943, Sayı: 5423
- Tasvir, 11 Eylül 1946 s. 1.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 4 Haziran 1943, Devre: 7, Cilt:3, İçtima:1.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI, Cilt: 8, s. 141-158.
- TC Resmi Gazete, 15 Haziran 1945, Sayı: 6032, Kanun No: 4753.
- Tezel, Yahya S., Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1994, s.293-294.
- Tokgöz, Erdiñç, Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1997), İmaj Yayıncılık, Ankara 1997, s. 56-57.

Tokgöz, Erdiç, Türkiye İktisat Tarihi Yazıları ve Dört Akademik Kurum Dört Bilim İnsanı, İmaj Yayıncılık, Ankara 2013, s. 38-40.

Ulus, 2 Eylül 1945, s.1.

Ulus, 20 Aralık 1941, s.1.;

Unat, Kadri, “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Nev’i Şahsına Münhasır Muhalif Bir Grup: Otuzbeşler”, Atatürk Yolu Dergisi, No 48, 2011, s.845.

Uzun, Hakan, “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 Olağan Kurultayı”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 12, No 25, 2012, s.103.

Vatan, 7 Eylül 1946, s. 1.

Yenal, Oktay, Cumhuriyetin İktisadi Tarihi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 90.

Yerasimos, Stefanos, Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye-3, I. Dünya Savaşı’ndan 1971’e, Belge Yayınları, İstanbul 1976, s.1345.